

2385

9(47)

9-68

1926

№ 14 ՊԱՏԱՆՈՒ ԳՐԱԴԱՐԱՆ № 14

ՀԱՍԱՐԱԿԱԳԻՏԱԿԱՆ ՍԵՐԻԱ

ԳՅՈՒՂԱՑԻԱԿԱՆ ՉԱՐԺՈՒՄՆԵՐԸ
ՌՈՒՍԱՍՏԱՆՈՒՄ

ԿՐՃԱՏՈՒՄՆԵՐՈՎ ՓՈԽ Ա. ՍՏԱՄԲՈԼՅԱՆ

○○○○(4)○○○○

ՊԵՏԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ—ՅԵՐԵՎԱՆ—1926

9(47)
Գ-68

20.03.2013

30 MAY 2011 24 JAN 2006

34

№ 14 Պ Ա Տ Ա Ն Ո Ւ Գ Ր Ա Դ Ա Ր Ա Ն № 14

9(47)
9-68
ԱԿ

ՀԱՍԱՐԱԿԱԳԻՏԱԿԱՆ ՍԵՐԻԱ

ԳՅՈՒՂԱՑԻԱԿԱՆ ՇԱՐԺՈՒՄՆԵՐԸ
ՌՈՒՍԱՍՏԱՆՈՒՄ

21777

Կրճատումներով փոխ. Ս. ՄՍՍՄԲՈՒՅՅԱՆ

OS MAL 45
OS YAM 05

ՍՏԵՆԿԱ ՌԱԶԻՆԻ ԱՊՍՏԱՄԲՈՒՅՅՈՒՆԸ

Տոճի բնակիչ-
 Երբ. Հուլիս կենտրոնական Մոսկովիայից շա-
 տերն անցնում էին Դոն և այնտեղ բնակու-
 թյուն հաստատում: Այդպիսիներից էին նաև կազակները, վո-
 ռոնք հեռոճետե նստեցին իրենց գրաված հողերում, սեփական
 անասնություն հիմնեցին, հասկացան հողային սեփականության
 արժեքը: Այդ կազակներն ունեցին ուրույն ազատ կարգեր,
 կառավարվում էին իրենց զորապետներով, ատամաններով և
 կենտրոնական մոսկովյան կառավարության յենթարկվում էին
 այն դեպքում, յերբ իրենց ձգտումներին ու շահերին համա-
 պատասխան եր: Յերբ ճորտատիրական կարգերը հաստատվե-
 ցին Ռուսաստանում, խաղաղ Դոնը դարձավ ապաստան բաղ-
 ճաթիվ յեկվորների, վորոնք փախչում էին կալվածատերերի
 և իշխանների բռնություններից: Հին կազակները հաշտ աչքով
 չեցին նայում այս նորեկներին, վորոնք խանգարեցին նրանց
 խաղաղ կյանքը: Խնդիրն այն է, վոր հին կազակության և
 Մոսկովի կառավարության միջև, յերկար կռիվներից հետո,
 հաստատվել էին արդեն խաղաղ վասսալական հարաբերություն-
 ներ: Ստանալով Մոսկովի կառավարությունից դրամական և զի-
 նամթերքի (արձձի, վառուղի) աջակցություն՝ հին կազակությունը
 դարձել եր նրանց ազդեցության նեցուկը Դոնի շրջանում:
 Այժմ փախստականների ներկայությունն սպառնում եր խախ-
 տել այդ հարաբերությունները: Մոսկովի կառավարությունը
 պահանջեց վերադարձնել փախստականներին, բայց կազակու-
 թյունը մերժեց, վորովհետև նրանց սովորության մեջ չկար
 փախստականներին հանձնել: Չսայած այս հանգամանքին, հին

կազակները դժգոհությամբ ու կասկածանքով եյին վերաբեր-
վում նորեկներին:

Հին, տնավորված հարուստ կազակության և նորեկների
շահերը հակառակ եյին իրար: Նորեկները հող չունեյին, թա-
փառական կյանք եյին վարում կամ վորպես բատրակ աշխա-
տում եյին կազակության մոտ: Այս նորեկները, ընչազուրկնե-
րը, բնականաբար, դժգոհ եյին իրենց դրությունից, թշնամա-
բար եյին վերաբերվում հարուստ կազակությանը, չեյին յեն-
թարկվում նրանց սովորություններին, կարգերին, ուզում եյին
իրենց ուրույն կյանքն ունենալ: Հին կազակությունն էլ դժգոհ
էր նրանցից և ամեն կերպ հակառակվում էր նրանց ձգտում-
ներին: Նրանց փոխհարաբերությունները լարվեցին: Փախստա-
կան ընչազուրկների գալը, հաճախ ընտանիքներով, յերեխանե-
րով՝ ծանր դրություն ստեղծեց Դոնում: Մոսկվայի կառավա-
րությունն սկսեց կասկածանքով վերաբերվել և այլևս ցորեն
չտվեց, վոր ամեն տարի իբրև շնորհ ուղարկում էր թագա-
վորը կենտրոնական շրջաններից: Իսկ տեղական հացը չէր
բավականացնում, վորովհետև նախ՝ նորեկների գալով բնակչու-
թյան թիվը եր ավելացել, և յերկրորդ՝ արտադրության միջոց-
ներն ու տնտեսության ձեւը լինելով չափազանց պարզ ու հա-
սարակ, յեղած հողամասերից ավելի արդյունք չեյին կարող
ստանալ: Ու սկսվեց Դոնում 1667 թվին համատարած սովը:

Շեյազուրկների
գրությունը. Ստեղծվում է ծանր, հուսահատական վի-
ճակ ընչազուրկների համար: Կազակությունը
նույնպես ծանր որեր է ապրում և յիւր է փնտռում ստեղծված
դրությունից, պարենային ճգնաժամից դուրս գալու համար:
Յեւթը, սակայն, գտնում են իրենք ընչազուրկները, թողնում են
Դոնը և առանց կազակության զինվորական ատամանի զիտու-
թյան անցնում են Վոլգա: Այստեղ առաջ էլ գործում եյին
ավազակային խմբեր, վորոնք սարսափ եյին տարածել նստա-
կյաց բնակիչների վրա: Ահա Դոնի ընչազուրկներն անցնում են
սրանց մոտ «վորսի» Ստենկա Ռազինի զլխավորությամբ: «Հին
բուն կազակները» բացասաբար եյին վերաբերվում Ստենկա
Ռազինի ձեռնարկությանը: Յեւ այլ կերպ չէր էլ կարող լի-

նել: Ինչպես կարող է տունուտեղ դարձած, ունևոր կազակու-
թյունը համակրել ընչազուրկների ծրագրին, նրանց ձգտումնե-
րին, այն ընչազուրկների, վորոնք տնտեսապես նրանցից կախված
եյին և քաշ եյին տալիս մի կիսաքաղց, հուսահատ գոյություն:
Ռազինը - բնա- Ռազինի ազդեցությունը ժողովրդի վրա
զուրկներ էր ա- շատ մեծ էր: Յեւ սա շատ հասկանալի չէ.
առջևորդ. նրա գործունեությունը միանգամայն համա-
պատասխանում էր հուզված ժողովրդի ձգտումներին, ակնկա-
լություններին, վորոնք նրա անվան հետ եյին կապում իրենց
սոցիալական ազատագրումը: Ռազինը ընչազուրկների առաջ-
նորդն էր. առաջնորդը այն մարդկանց, վորոնք չկարողացան
տունուտեղ լինել Դոնում ու հարմարվել բնիկներին: Ստեն-
կա Ռազինի հեռանալը փոխեց իրերի դրությունը Դոնում. նախ՝
լուծվեց վեճը ընչազուրկների և կուլակության միջև և յերկրորդ՝
հարաբերությունը Մոսկովի կառավարության հետ, վոր մինչև
այդ փոխադարձ անվստահելի յեր, փոխվեց: Բայց՝ Վոլգայի և
Յսիկի հարուստ կազակությունը չարաչար տուժեց. Ստենկա
Ռազինն ավերի ու թալանի չենթարկեց նրան:

Ռազինը Վոլգայում պարապում էր «ավազակությամբ»: Նա
հարձակվեց Վոլգայով իջնող հացի հարուստ կարավանի վրա
և թալանեց: Հասնելով մինչև Յարիցին, Ռազինն անցավ Սև
Յարը և հասավ Յսիկի ակունքներին. այստեղ ընչազուրկների
առաջնորդը միառժամանակ կանգ առավ: Այստեղից նա սկսեց
իր արշավանքները հարևանների վրա: Հավաքելով իր շուրջը
ընչազուրկների մի սովոր բանակ, Ռազինը արշավանք կազ-
մակերպեց դեպի Պարսկաստան, վոր ընդհանրապես հաջող յեւթ
ունեցավ: Պարսից գործերը ջարդվեցին, բայց Ռազինը չերկար
չմնաց այնտեղ. թշնամի և դեպի իրենց ատելությամբ լցված
բնակչության մեջ անհնարին էր մնալը: Ռազինը վորոշեց վե-
րագառնալ տուն, անցնել Դոն: Նրա վերագարձի լուրն արդեն
հասել էր Աստրախան, և գորավար Պրոգորովսկին վորոշել էր
զինված դիմադրություն ցույց տալ նրան: Սակայն ընդհարում
տեղի չունեցավ: Յերկու կողմերն էլ բանակցություն սկսեցին
և 1663 թվի ոգոստոսի 25-ին խաղաղ դաշն կնքեցին: Ռազինն
իրավունք ստացավ աղատ Դոն վերագառնալու՝ զենքերը, ուզ-

մամթերքը վերագարձնելու պայմանով: Բայց Ռազինը խախտեց պայմանագիրը, խոստացածից վոչինչ չտվեց և փախավ Դոն:

Ռագինը Դոնի գիկասուր:

Ռազինի գալով իրերի դրուժյունը Դոնում միանգամայն փոխվեց: Ընչազուրկները գլուխ բարձրացրին. Ստենկա Ռազինը դարձավ Դոնի փաստական ղեկավարը: Նրա գործը մեծացավ: Սկզբում իրեն խաղաղ էր պահում, զրգոխ գործողություններ չէր սկսում ունեւոր կազակության դեմ: Ռազինը հիմնեց կազակիկ քաղաքը և այնտեղից կառավարում էր ամբողջ Դոնը: Նրա իշխանությանը ղիմադրող չկար. ունեւոր կազակությունը, ընչազուրկների վախի ու սպառնալիքի ազդեցության տակ, լուռ էր: Ուշադրության արժանի յե Ռազինի գործունեյությունը Դոնում. այնտեղ նկատելի յե ինչ-վոր ծրագիր, վորոչ գաղափար: Ռազինը պաշտպանում էր Դոնի ինքնուրույնությունը, նրա ազատ կարգերը և այդ հողի վրա ընդհարվում էր Մոսկվայի վարչության հետ:

Թշնամաբար վերաբերվելով Մոսկվայի կառավարությանը Ռազինը կատաղի և անհաշտ վերաբերմունք ուներ դեպի հոպեվորականությունը: Սրանց համարում էր նա Մոսկվայի կառավարության գործակալներ և ամեն տեսակ խոչընդոտներ էր հարույցանում նրանց դեմ, թույլ չէր տալիս շինելու, նորոգելու տաճարները, ծաղրում էր յեկեղեցական ծեսերը, որինակ, պսակադրությունը. «Ինչի՞ յեն հարկավոր տերտերները.— ասում էր Ռազինը.— պսակվել եք ուղում, գնացեք, կանգնեցեք դուրս-գուրս մի ծառի առաջ, պար յեկեք նրա շուրջը, և ահա ձեզ պսակվել»:

Ռազինն իր բողոքը Մոսկվայի կառավարության դեմ ուղեց ավելի շոշափելի, ավելի աղփով դարձնելու: Ազատ Դոնի շրջանից հեռանալով, Նա կոչ էր անում ամենքին, բոլոր ճշմարտության հետևորդներին, միանալ իրեն և կովել ամեն կարգի բռնակալների դեմ: Իր գործունեյությունը տեղափոխելով Վոլգայի շրջանը, Ստենկա Ռազինը լավ գիտեր, վոր այնտեղ պարարտ հող կա. բավական է մի կայծ, և հրգեհր կրոնկվի:

Ռագինի կոնվեիստանտների գեմ:

Ռազինն իր կոնվե սկսեց ըստ յերևութին նախ իշխանների դեմ. այն դավաճան իշխաններին, վորոնք գերել են թագավորին, Սրանով նա հանդես էր գալիս վորպես կողմակից ու պաշտպան հա-

մաժողովրդական թագավորի գաղափարին: Նա շարունակ ասում էր, թե ինքը կովում է վոչ թե թագավորի, այլ դավաճան իշխանների (բոյարների) դեմ: Այդ քաղաքականությունը նրան ավելի բարձրացնում էր ժողովրդի աչքում: Սակայն իրապես շարժման նպատակներն այլ էլին: Ապստամբության անաշտությունները, մահապատից առաջ, այսպես բացատրեցին իրենց նպատակները. «Մենք ուզում էինք գրավել Մոսկվան և ձեզ, բոլոր իշխաններիդ ու ազնվականներիդ կոտորել»: Շարժումը սոցիալական հիմք ուներ. նրա նպատակն էր վոչնչացնել «ժողովրդի արյուն ծծողներին, իշխաններին ու գորավարներին, մի խոսքով՝ վերացնել ժողովրդի քաղաքական ու սոցիալական հարստահարիչներին»:

Սոցիալական հեղափոխության կրակի մեջ կխորտակվեր նաև թագավորական իշխանությունը, և նրա փրատակների վրա կստեղծվեյին նոր կարգեր, նոր հարաբերություններ: Ռազինն ինքը կրոնամոլ չէր, բայց կովի բոլոր միջոցներն որինական համարելով և հաշվի առնելով ժողովրդի կրոնական զգացմունքները, արամադրությունն ու հոգեբանությունը, հաշտ աչքով չէր նայում կրոնական նորամուծություններին:

Սակայն կրոնական մտախիթ խոշոր տեղ չէր կատարում ռազինյան ապստամբության մեջ, ինչպես կարծում են վոմանք: Ապստամբության սկզբին վոչ Վոլգայում, վոչ Դոնում այդ հողի վրա վորևե վեճ չէր ծագել:

Ապստամբության Ռազինի ապստամբությունն սկսվեց 1670 թյան ընթացքը. թվին: Գրավեցին Յարիցին և կամըշին քաղաքները: Աստրախանից զրկած գործն անցավ Ռազինի կողմը, և այնուհետև քաղաքը վերցնելը ղժվար չէր, մանավանդ վոր ժողովրդի ստորին խավերը նրա կողմն էլին:

Ստենկա Ռազինի դատաստանը խիստ դաժան էր: Բոլոր գորավարներն ու թագավորական գործակալներն սպանվեցին: Կոտորվեցին նաև շատերը ծառայող ազնվականներից: Վոչնչացրին բոլոր այն գործերը, վորոնք պահվում էլին Աստրախանի պետական պալատում, մեծ հրճվանք պատճառելով հուզված ժողովրդին: Ժողովուրդն ուրախ էր, վորովհետև այժմ նա ա-

զատ եր ամեն տեսակ ճնշումից, տնտեսական կախումից: Յեկեղեցական գույքերը գրավեցին: Թալանեցին վաճառանոցներն ու խանութները: Քաղաքը գրավելով՝ Ռազինը նոր վարչութիւն եր հիմնում, լայն ինքնավարութեան և ընտրական սկզբունքներով:

Ժողովուրդն ազատ շունչ քաշեց, վորովհետև ազատվում եր Մոսկվայի վարչութեան կամայականութիւններից և կաշառակերութիւնից:

Ազատամբութիւնը Վոլգայի ուղղութեամբ տարած լեց դեպի վեր և հասավ մինչև Սամարա, բայց Սիմբիւրսկի տակ շարաշար պարտութիւն կրեց ցարական զորավար իշխան Բարյատինսկու ձեռքից: Այնուհետև ազատամբութիւնն սկսեց թուլանալ և շուտով ճնշվեց: Ստենկա Ռազինը և իր յեղբայրը գերի ընկան և կախվեցին 1671 թ. հուլիսի Մոսկվայի Կարմիր հրապարակում (Лобное место):

Ազատամբութեան բնույթն ու անհաջողութիւնը. Ռազինի անվան հետ կապված շարժումը գրավել եր անագին տարածութիւն. վոտօր յեր անհաջողութիւնը. հանել ժողովրդական ահազին զանգվածներ, հասարակական լայն խավեր: Գլուխ բարձրացրին բոլոր դժգոհները, ճնշվածները, հալածվածները, շահագործվողները: Ազատամբեցին այլազգիները՝ մորդվանները, չուվաշները, չերեմիսները, կալմիկները, բաշկիրները: Քաղաքի ստորին խավերը նույնպես համակրանքով ելին վերաբերվում և նպաստում, վոր քաղաքներն անցնեն Ռազինի կողմը: Գյուղացիութիւնը խանդավառութեամբ լցնում եր ազատամբների շարքերը և նրա հետ միացած՝ թալանում, ավերում, սպանում, կանանց անարգում:

Շարժումը հասավ մինչև Նիժնի: Ազատամբութեանը միացան Արզամասը, Պենզան, Տամբովը: Հուլիսի արիւնքները հասան մինչև իսկ Սոլովեցկի մենաստանը — ստորոտը յաղների (հին ծխավորների) կենտրոնին: Ազատամբութեան արձագանգները հասան նաև Սլաբոդսկայա, Ուկրայնա, Բելգորոդ, Չուգուև: Զուր չե, վոր այստեղ մշտական «հաջոցով» ելին հիշում թագավորի անունը, վորի համար և հաճախ տեղի յեն ունենում քաղաքական պրոցեսներ:

Ռազինի հաջողութեան պատճառը — նրա սոցիալ-տնտեսական ծրագիրն եր. հարուստների գույքը բաժանել աղքատներին, ստեղծել համայն սոցիալ-տնտեսական հավասարութիւն — ահա շարժման արագ զարգացման պատճառը:

Սակայն շարժումը չեր կարող հաջողութեամբ պսակվել, վորովհետև նա կաշմակերպված շարժում չեր: Նրա մասնակիցները պատահականորեն հավաքված տարրեր էին. նրանք կովի մեջ կոփված դասակարգ չէին կազմում, չկար դեկավար դասակարգ: Գյուղացիութիւնը, միանալով Ռազինին, խեթ աչքով եր նայում այլազգիներին (инородцы), վերջիններն ել լցված ատելութեամբ դեպի Մոսկովի պետութիւնը, ավերում ու թալանում էին ուստակցաց բնակչութիւնը: Այս հանգամանքը թուլացնում եր շարժումը: Տիրող դասակարգերն սկզբում գլուխները կորցրել ու ճնշված էին, բայց հետո գլուխ բարձրացրին, ոգավեցին ազատամբութեան սխալանքներից, լավ կազմակերպվեցին և այնպիսի հարված հասցրին, վոր ուղղելն այլևս անհնարին եր: Դասակարգային կազմակերպութեան ուժը հաղթող հանգիսացավ: Ազնվական-կալվածատիրական դասակարգը ճնշեց շարժումը ամենաստակալի միջոցներով (մոտ 100,000 գյուղացիներ կոտորեցին) և «պատակեցրեց» իրեն գյուղացիութիւնը: Սակայն նրա մեջ ազատամբութեան գաղափարը, ազատվելու ձգտումը չմեռավ իսպառ: Հարկավոր եր առիթ նորից բնկվելու, վորովհետև սոցիալ-տնտեսական պայմանները մնացին նույնը:

Ըստ Վ. Պիգեսի

Հ Ա Ր Յ Ե Ր

1. Ո՞վ եր Ստենկա Ռազինը:
2. Վոր խավերի շահերի արտահայտիչն եր նա:
3. Կար վորո՞շ ծրագիր, գաղափար նրա գործունեյութեան մեջ:
4. Ի՞նչպես եր վերաբերվում հարուստ կազակութիւնը նրա գործունեյութեանը:
5. Ի՞նչպես եր վերաբերվում Սա. Ռազինը հոգևորականութեանը:
6. Ի՞նչպես ելին վերաբերվում այլազգիները և քաղաքի ստորին խավերը ազատամբութեանը:
7. Ի՞նչ ընթացք ու բնույթ ունեւ ազատամբութեանը:
8. Ինչու պարտվեց Սա. Ռազինը:

ՊՈՒԳԱԶՈՎՅԱՆ ԱՊՍՏԱՄԲՈՒՅՅՈՒՆԸ

Գյուղացիական հուզմունքները XVIII դարում.

Ռազինի ապստամբությունը չարաչար ճնշվեց. բայց խնդիրը զրանով չլուծվեց: Գյուղացիական հուզմունքները չդադարեցին. այստեղ ու այնտեղ տեղի էյին ունենում հուզմունքներ ավել կամ պակաս ուժգնությամբ: Յարական-ազնվականական կառավարությունը զինվորական ուժով ճնշում էր բողոքի ամեն մի նշույլ: պատժիչ զորախմբերը շրջում էին գյուղերը և դաժան միջոցներով հարկադրում էին գյուղացիությունը հպատակվել: Յերբեմն ամբողջ գյուղը վտար էր կանգնում և բշտում պատժիչ զորախմբին, բայց սա իրենց էժան չէր նստում: Այս փաստը բնորոշ է այն տեսակետից, վոր ցույց է տալիս, թե ինչ աստիճանի յե հասնում գյուղացիությունն ատելությունն ու կատաղությունը:

Հուզմունքներն ուժեղացան առանձնապես այն ժամանակ, յերբ սկսվեցին Յեկատերինա Բ. կայսրուհու Որենսդրական Մասնաժողովի ընտրություններն ու աշխատանքները: Գյուղացիություն մեջ լուրեր տարածվեցին, թե որենսդրական ճանապարհով պետք է բարվոքվի իրենց դրությունը: Հուզմունքները դադարեցին: Գյուղացիությունն սպասում և ակնկալում էր: Բայց իզուր: Ճորտ գյուղացիության ազատության յերազանքն ու սպասելիքներն իդերև յելան: Համբերություն բաժակը լցվեց: Ու բռնկվեց այն տարերային, վայրագ ու անարկու շարժումը, վոր հայանի յե պուզաչովյան ապստամբությունն անունով:

Մ. պ ս ա մ բ ու ը յ ա ն պ ա ս ճ ա ո ճ ն Եր. Ինչպես գյուղացիական հուզմունքների, այնպես և այս շարժման հիմնական պատճառը ճորտատիրական հողի, դաժան կարգերն էլին: Գյուղացիությունը տնքում էր նրա ծանր լծի. տակ: Դրան ավելացել էր նաև այն, վոր գործարանատերերին իրավունք էր տրված ճորտեր գնելու և աշխատեցնելու ամենադաժան պայմաններում: Կալվածատերի վայրագ-յեսասեր վերաբերմունքը հասել էր ծայր աստիճանի: Գյուղացիության մեջ կուտակվել էր ատելություն, վրեժխնդրություն գագցում, ուժեղացել էր

ազատագրման տենչը: Սակայն նա որորվում էր այն հուսով, թե իր ազատագրումը պետք է կատարվի վերեից, թագավորի հրամանով: Նա դեռ չէր հասել այն զիտակցություն, թե ազատագրման ուրիշ ճանապարհներ կան: Կառավարչական զանազան կարգադրություններ, 1767 թ. Որենսդրական Մասնաժողովի ընտրությունները նպաստում էին այդ գաղափարին և հուսադրում նրան: Անհետ չկորավ նաև պալատական հեղաշրջումը, յերբ Յեկատերինան գահնկեց արավ Պետրոս III-ին: Ժողովրդի մեջ տարածվեց, թե իբրև Պետրոս III-ը փոխում է որենքները, այսինքն վերացնում է ճորտատիրական իրավունքը, գրավում է վաճառական կալվածները, խլում է գործարանատերերին տված իրավունքը և այլն և այլն:

Ու լարված տրամադրություններով գյուղական զանգվածներն սպասում են թագավորական ազատարար հրամանին, բայց նա չկա ու չկա: Իսկ ճորտատիրական ծանր լուծը շարունակում էր էլ ավելի ճզմել: Վերջապես գյուղացիությունն էլ չի համբերում և վտար է կանգնում: Յերևան է գալիս մեկը՝ Պուզաչովը, վոր դառնում է հալածված, անարգված ժողովրդի սպասելիքների ու տենչանքների հարագատ արտահայտիչը: Նա տնցնում է ապստամբության գուրխ, հռչակելով իրեն վորպես Պետրոս III կայսր: Այս հանգամանքը թե ու թիկունք է տալիս ժողովրդական զանգվածներին, որինականացնում նրանց գործողությունները, թե «իրենց ազատագրումը տրվում է վերեից, տեր-թագավորի հրամանով»:

Ո՞վ էր Պուզաչովը: Յեմելյան Պուզաչովը Դոնի վտարանդի կազակներից էր: Ուր ասես, վոր նա չէր յեղել. նա հասավ մինչև Յաիկ՝ պուզաչովյան շարժման կենտրոնը: Նրա գալն այստեղ մի նպատակ ուներ. ծանոթանալ հասարակական-քաղաքական հանգամանքների հետ: Այստեղ նա շփվեց կազակների տալբեր խավերի հետ, ծանոթացավ նրանց տրամադրություններին, ձգտում էր ինքն: Հավաստիանալով, վոր Պետրոս III-ի կենդանություն լուրը ճիշտ է, սկսեց սկզբում զգուշորեն, ապա ավելի ու ավելի համարձակ իրեն ցույց տալ վորպես Պետրոս III: Նրա համալծակ շեշտը, զանազան խոս-

տումները մեծ տպավորութիւն եւին թողնում Յաիկի կազակներին վրա: Նրա այս, անգամ զգուշ, ինքնակոչութիւնը քիչ մնաց ցավալի վախճան ունենար Պուզաշովի համար: Նրան բռնեցին ու բանտարկեցին կազանի բանտում: Սակայն հանգամանքները նպաստեցին, և նա կարողացավ փախչել բանտից: Յաիկի կյանքը մեծ ազդեցութիւն ունեցավ Պուզաշովի վրա: Շփովելով ժողովրդի հետ՝ նա տողորվեց նրա ազատութեան գաղափարով: Զուր չե, վոր Պուզաշովի գործունեութեան հիմնական գիծը կազմում է «անհաշտ կռիվ կալվածատիրական և կառավարչական կամայականութիւնների դեմ»: Ճիշտ է, Յաիկում ճորտեր չկային, բայց մեծ անբավականութիւն էր տիրում Պետերբուրգի կառավարութեան դեմ: Հետագայում Պուզաշովը յերկրորդ անգամ Յաիկ գալով՝ հաշի առավ այս հանգամանքը: Բացի սրանից, ամբողջ Յաիկի շրջանը շարունակ լինէր երկաթաշարական ու ճնշված մարդկանցով, վորոնց թիվը XVIII դարում հասավ հսկայական չափերի: Այս լեկվորներին և հին կազակներին մեջ շահերի հակամարտութիւն սկսվեց:

Ընդհանուր ցա-
րակահ գեներա-
լի լեվ Յաիկի
կազակների մի-
ջով.

Հետգհետե գերագույն իշխանութիւնը (կենտրոնական կառավարութեան ներկայացուցիչը) աննկատելի սահմանափակում էր կազակներին ազատ գործողութիւնները, և նրանց ինքնավարութեան վերջնական վերացումը ժամանակի խնդիր էր դարձել: Հանգամանքները նպաստում էին կառավարութեանը: 1711 թվին լուրջ տարածայնութիւններ ծագեցին կազակութեան և գեներալ Տրաուենբերգի միջև. նա ուղարկված էր կենտրոնից քննելու այն գործը, թե ինչու կազակները հրաժարվել են կալվածքներին հետապնդելուց: Գործը հասավ զինված դիմադրութեան: Հուզված կազակութիւնն սպանեց գեներալին և նրա հետ գտնված շատ սպաների: Սպանվեցին նաև կազակութեան ավագները: Կառավարութիւնն ուղարկեց ուժեղ պատժիչ զորախումբ, անխնա պատժեց նրանց: Բայց ամենազլխավորն այն էր, վոր նա վերացրեց կազակութեան արտոնութիւնները, ինքնուրույնութիւնը և նշանակեց իր վարչութիւնը:

Այսպես անա ստեղծվեց անհաշտ ու կատաղի վերաբերմունք կազակութեան մեջ դեպի կենտրոնական կառավարութիւնը: Այս բոլորից հետո զժվար չեր Պուզաշովին հանդես գալ վորպես Պետրոս III կայսր և կազակներին իր կողմը գրավել: Կազակութիւնը նմանապես իր փրկութիւնն սպասում էր թագավորից, այն էլ Պետրոս III-ից, վոր նրանց կարծիքով լավ էր տրամադրված դեպի ժողովրդական գանգվածները և հրաշքով ազատվել էր իր կնոջ վորոգայթներէից:

Բաւկիւրցերի
հուզմունքը.

Յաիկի կազակութեան ըմբոստացումը չէր կարող անհետևանք անցնել: Ամբողջ շրջանը, Մերձ-Ուրալը, Միջին, Ստորին Վոլգան լցված էր կենտրոնից փախած մարդկանցով, վորոնք պատրաստ էին ամեն բոլոր գլուխ բարձրացնել այն կառավարութեան դեմ, վոր նրանց հետևում և հալածում էր: Այդ յերկրի բնակիչները, բաշկիրները դարձել էին կառավարութեան բռնի գաղութացման առարկա. բարձրաստիճան գաղութացնողները խլում էին բաշկիրներից նրանց «հողն ու գույքը» և խիստ պատժի, նույնիսկ մահվան յինթարկում նրանց, վորոնք փորձ էին անում կանգնեցնել բռնի գաղութացման ալիքը դեպի Բաշկիրիա: Ճիշտ է, գաղութացման գործունեութիւնը չղաղարեց, բայց բաշկիրների հուզմունքները մշտական յերևույթ էին Մերձ-Ուրալում: Թալանված բաշկիրները, ինչ խոսք, ատելութեամբ ու թշնամանքով էին վերաբերվում այս բռնակալներին:

Լավ դրութեան մեջ չէին նաև մնացած ազգութիւնները՝ զրրգները, թաթարները, չերեմիսները, չուվաշները: Սրանք ևս անբավական ու բացահայտ դժգոհ էին կառավարական գործելակերպից: Յեվ ինչպես կարող էին գոհ մնալ, յերբ կառավարական գործակալներն անգութ կերպով շահագործում էին նրանց: Այս ազգութիւններին բողոքին միանում էին նաև Ուրալի լեռնա-գործարանային գյուղացիներն ու բանվորները:

Իսկ ճորտ գյուղացիութիւնը սիրով ու միահամուռ ուժով արձագանգեց Պուզաշովին և նրա ազիտատորներին, վորոնք հորդորում, զրգում էին՝ «բռնել և թալանել կալվածատերերին»:

Պ ու զ ա չ ո վ ի
գ ո Ր ծ ու Ն Ե լ ու -
բ յ ու Ն Ե ր .

Պուգաչովի հրովարտականները ժողովուրդն ընդունում եր մեծ խանդավառությամբ, իբրև վաղուց սպասած շնորհ: Ժողովրդական հոգեբանությունը հաշվի չեր առնում, թե Պուգաչովի գործողությունները վորքան որինավոր և ուղիղ են: Այդ ամենը հարկավոր եր նրան, նրա հոգուցն եր բղխում: Յեվ նա ընդառաջ եր գնում. Պուգաչովը նրա վկայալ առաջնորդն եր, նրա իղձերի հարազատ արտահայտիչը. նա խոստանում եր նրանց սպասություն, ազատ կյանք: Պուգաչովը, հանդես գալով վորպես Պետրոս III, համոզված եր, վոր ժողովուրդը համակրանքով պիտի վերաբերվի այդ անվանը: Ժողովրդի աչքում Պետրոս III-ը մի բարի թագավոր եր, ուղում եր իշխաններից հողը խլել և տալ գյուղացիներին, բայց իշխանները չեն ցանկանում և հալածում են նրան:

Պուգաչովն իր հրովարտականներով ժողովրդին ազատություն եր տալիս, թուլլատրում եր թագանել հողատերերի կալվածները, մահապատիժ եր սպառնում նրան, ով կհամարձակվեր հին պալմաններով աշխատել կալվածատերերի մոտ: Պուգաչովի գործակալները յերբեմն խոստանում եյին դրամական պարգև ամեն մի սպանված կալվածատերի համար: Այս դաժան գործողությունները հողատերերի նկատմամբ հրովարտականներն ընդունում եյին իբրև մի որինական, արգար հատուցումն այն վայրագությունների, զրկանքների, վոր կրել եր գյուղացիությունը տիրող դասակարգերից:

Պուգաչովի այս կոչերը խոր արձագանգ եյին գտնում գյուղացիության մեջ: Վրտքի յելան մերձվոլգյան բոլոր ճարտերը, ապստամբեց աբրողջ կազանի յերկիրը: Հպատակությունից և զինվորատուությունից ազատվելու և հին հավատալիքների, հոգերի, արտատեղիների բաշխման խոստումն, — սրանք այնպես գրավիչ և կենսական պահանջներ եյին, վոր գյուղացիությունը չեր կարող անտարբեր մնալ:

Պուգաչովյան շարժումը կատաղի և վայրագ բնույթ ունեւր: Կալվածատերերի սպանությունները, ազարակների հրդեհումները, գյուղատնտեսական գուլքի թալանն ու վոչնչացումը —

գազազած ժողովրդի բուն գայրույթի սովորական արտահայտություններն եյին: Ժողովրդական ինքնադատաստանն արտահայտվում եր ամենավայրագ ձևերով: Ապստամբությունն արագորեն ծավալվում եր: Գյուղացիական շարժումներ սկսվեցին Նիժնի-Նովգորոդի, Ռյազանի, Սամարայի, Սիմբիրսկի, Աստրախանի, Վորոնեժի, Տամբովի նահանգներում: Նրա արձագանգները հասել եյին մինչև Մոսկվա — Պետերբուրգ: Ռուսաստանի կեսը համարյա բռնկվել եր ապստամբությամբ: Մոսկվան ևս վտանգի տակ եր: Իշխանությունը գլուխը կորցրել եր շարժման ահռելիություն և մեծություն դանդեպ: Սակայն կառավարությունն ինքն իրեն հավաքեց, կազմակերպվեց և հակահարվածի գիմեց:

Ապստամբու-
րյան աճեացո-
ղութունն ու
հեռեկանքները .

Շարժումը հսկայական ծավալ ստացավ, և ընդհանուր կապը թուլացավ. Բաժան-բաժան լինելով՝ խմբերը կորցրին կապը Պուգաչովի հետ. իսկ այս հանգամանքը չափազանց թուլացրեց ապստամբությունը: Յեվ յերբ սկսվեցին Պուգաչովի անհաջողությունները, շփոթությունն ընկավ նրա կողմնակիցերի մեջ: Իսկ յերբ Պուգաչովը պարտվեց ու գերի ընկավ, գժվար չեր այլևս ջախջախել ու ճնշել անկազմակերպ խմբերը:

Տիրող դասակարգն այս անգամ ել հաղթող դուրս չեկավ: Հաղթանակող ազնվականությունը հրճվում եր ուրախությունից, վրեժխնդիր լինում գյուղացիությունից, սահման չըգնելով իր անզթություններին: Իր անզթություններով գերազանցեց ապստամբության գլխավոր ճնշողը՝ կոմս Պանինը: Նա կոտորել տվեց բոլոր նրանց, վորոնք վորևե մասն եյին ունեցել ապստամբության մեջ, իսկ մյուսներին, վորոնք անպետք են են չեղել զինվորական ծառայության համար, ալկանջներից մեկը կտրել տվեց իբրև հիշատակ նրանց «վոճրագործության» Բացի այդ՝ 300 գյուղացուց մեկին կախել եր տալիս և դիակը թողնում ճանապարհին իբրև խրատ ժողովրդական մասսաներին:

Պուգաչովյան ապստամբությունից այլ յելք սպասել չեր կարելի: Յեթե սկզբում շարժումն այդպիսի հաջողություն ունեցավ, պատճառն այն եր, վոր նա բռնկվեց տարբարյանո-

րեն, ընդգրկեց խոշոր մասսաներ, իսկ կառավարութիւնը միանգամայն անպատրաստ եր: Պուզաշովին նպաստեց նաև այն հանգամանքը, վոր նա գրավեց զինագործարանները և զրանով կառավարութիւնը բավական նեղեց: Սակայն վերջինս ունեւր լավ մարդկած կանոնավոր գորք, վոր և լուծեց ապստամբութեան վախճանը:

Ազնվականութիւնն այս ապստամբութիւնից ևս վոչ մի դաս չառավ: Տիրող դասակարգը, տարված յեսասիրական ձրգտումներով, վրեժ առավ իր ճորտերից այդպիսի դաժան միջոցներով, վորպեսզի նրանց միջից իսպառ վերացնի ապստամբելու տրամադրութիւնը: Հղիացած իր հաջողութեամբ նա հանգստացավ: Ըստ յերևութին հանգստացավ և ժողովուրդը: Բայց նա չեր մոռանում Պուզաշովին, նրա շարժումը: Նա չեր կարող հանդիստ մնալ, վորովհետև ճորտատիրութիւնը, շահագործութիւնն անարգել շարունակվում եր: Ու գյուղացիութիւնը նորից հուզվեց, բռնկվեց Պավել կալսեր թագավորութեան առաջին տարիներում:

Ըստ Վ. Պիգեի

Հ Ա Ր Ց Ե Ր

1. Բարվորում եր կառավարութիւնը գյուղացիների դրութիւնը:
2. Գյուղացիութեան սպասելիքները կառավարութիւնից արդարացան:
3. Վորոնք են ապստամբութեան պատճառները:
4. Կենտրոնական կառավարութեան և Վոլգայի կազակութեան տարածախնութիւններն ինչ վախճան ունեցան:
5. Գողութեան քաղաքականութիւնը և ալլոգիները վերաբերմունքը զեպի կառավարութիւնն ու ապստամբութիւնը:
6. Ո՞վ եր Պուզաշովը:
7. Ապստամբութիւնն ինչ բնույթ և բնիացք ունեցավ:
8. Ինչո՞ւ անհաջողութեան մատնից ապստամբութիւնը:
9. Ի՞նչպես պատժեցին գյուղացիներին:
10. Ի՞նչ հետևանք ունեցավ ապստամբութիւնը:

Գյուղացիական հուզումներն ու կառավարութիւնը:

Կալվածատիրական ճնշումները, կամայականութիւնները շարունակվում եյին նույն կարգով, գյուղացիները մշտապես գանգատվում եյին իշխանութեան, բայց նրանց գանգատները մնում եյին անհետևանք: 1840-50-ական թվականներին ներքին գործոց մինիստրն իր զեկուցման մեջ հայտնում ե, թե գյուղացիները շատ են գանգատվում կոռուբեզյառի ծանրութիւնից, կալվածատերերի դաժան վերաբերմունքից, վատ սննդից, բայց, իհարկե, «ըստ պաշտոնական ըննութեան այդ գանգատները զուրկ են վորևէ հիմքից»:

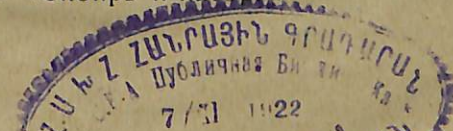
Կառավարութիւնն սկսեց ուշադրութիւն դարձնել կալվածատերերի կամայականութիւններին այն ժամանակ միայն, չերբ ճորտերը համբերութիւնից յելած սկսեցին անհատական սպանութիւններ կալվածատերերի, նրանց կառավարիչների: Այս իսկ պատճառով 1842 թվին ներքին գործոց մինիստրը հարկադրված ըննութիւն սկսեց՝ պարզելու, թե այս ամենը չի՞ առաջանում արդյոք կալվածատերերի կամայականութիւնից և իրենց իրավունքն ի չարը գործադրելուց:

Կալվածատերերի սպանութիւնները բաւարա հայտնվում վական խոշոր թիվ եյին կազմում: Ըստ ներհուզումներից: Ըրին գործոց մինիստրի տեղեկութիւնների 1835—54 տ. տ. սպանված ե 144: Ինչ տարվա ընթացքում (1835—1843 տ. տ) ճորտերից Սիբիր են արսորվում կալվածատերերի սպանութեան համար 398 տղամարդ և 18 կին, ընդամենը 416 մարդ *:

Հաճախ ճորտերը կատաղութիւնից զրդված հարձակվում եյին իրենց տերերի վրա, վերքեր հասցնում, լավ ձեծում և նույնիսկ սպանում: Այսպես, 1840 թ. գյուղացիները Նովգորոդի նահանգում սպանեցին հարուստ հողատեր Գոլովինին, 1843 թվին կապիտան Շիխտինգի ծառաները գանահարութեամբ սպանեցին նրան: 1848 թ. ծառաներն սպանեցին իշխան Յե-

* Максимов. «Сибирь и каторга».

1005
2177

նիկեյին: 1850 թվին գյուղացիներն սպանեցին իր սենյակի մեջ հարուստ կալվածատեր պալատական խորհրդատու Բագիրևսկուն: «Ըստ մասնավոր հաստատ աեղեկութունների, գրում ե ժամանակակիցներից մեկը, Տուլայի, - Ույազանի, Տվերի նահանգներում գյուղացիները վերջին տարիներս սկսել են բավական հաճախ գանահարել իրենց կալվածատերերին, մի բան, վոր առաջ տեղի չեր ունենում»: Վերջապես, սկսում են շատանալ այն անհատական դեպքերը, յերբ գյուղացիները, վրեժխնդրութունից կամ այլ պատճառներից դրդված, հրդեհում են այս կամ այն կալվածատերի տունը, կալվածքը:

ԻՅ, Ի՞ց Ե՛յ ԻՅ
առաջագու՛ւմ
հուզմունքները.
Բողոքի այս բոլոր ձևերն անհանգստա-
ցնում եյին և՛ կառավարութեանը, և՛ կալվածա-
տերերին, բայց, ինչ խոսք, վոր այս տեսա-
կետից ավելի մեծ նշանակութուն ունեյին գյուղացիական հուզմունքները: Գյուղացիական հուզմունքների գլխավոր պատ-
ճառը ճորտատիրական կարգերից ազատագրվելու պահանջն էր: 275 գյուղացիական հուզմունքներից (1836—1849, 1851 և 1854 թ. թ.) համարյա կեսը (132 դեպք) ծագել էր նրանից, վոր գյուղացիներն իրենց արդեն համարել են ազատ. 73 դեպքը — իբրև հետևանք կոռի ծանրութեան, կալվածատերի կամ կառա-
վարիչների դատան վերաբերմունքի և այլն. 12 դեպքը — անճիշտ տեղեկութունների պատճառով, թե իբր ճորտատիրական իրա-
վունքը վերացվում է. 10 ը — սպասվելիք կամ կատարվող գաղ-
թի պատճառով, 5 ը — պարենի պակասութեան հետևանքով և մնացածը — գանազան առիթներով:

Սուանձնապես ուժեղ հուզումներ սկսվեցին Գրիմի պատերազմի ժամանակ. Սոլթ ծառա-
յեց 1854 և 1855 թ. թ. զինվորացուները (ополчение) գորակոչը, Հուզումներ առաջացան Ռյազանի, Նիժնի Նովգորոդի, Պենզայի նահանգներում, այնու-
հետև տարածվեցին Կիևի, Սարատովի, Վորոնեժի և այլ նահանգ-
ներում: Կառավարութունը զորք ուղարկեց խառնակութուննե-
րը ճնշելու և զինվորացուներին վերադարձնելու: Միայն Կիևի նահանգն ուղարկվեց 16 գումարտակ հեծելազոր, 2 հարյուրակ սապյորներ, 1 զիվլզիա հետևակ:

Այսպիսով գյուղացիները շարունակ գլուխ եյին բարձրա-
ցնում այստեղ-այնտեղ գանազան առիթներով, բայց գլխավոր
պատճառը — ճորտատիրական լծից ազատվելու բուն տեն-
չանքն էր:

Չնայած կառավարութեան ձեռք առած
խիստ և դաժան միջոցներին, գյուղացիական
հուզմունքները չեյին դադարում. նրանք տարեցտարի բռնկ-
վում եյին ավել կամ պակաս ուժգնութեամբ. կառավարութունը
ամենասոսկալի միջոցների յեր դիմում «խառնակութուննե-
րը» վերացնելու: 261 հուզմունքներից, վորոնց ճնշման յե-
ղանակնիբը մեզ հայտնի չեն, 132 հուզմունքը խեղդվել են
զինվորական ուժով, իհարկե եկզեկուցիայի հետ զուգորդված:
Մնացած դեպքերում խաղաղացնում եյին «խառնակիչներին»
բռնելով կամ սպանելով: Սակայն գյուղացիների «համառու-
թյունը» շարունակվում էր, բռնի միջոցներով չեր կարելի խեղ-
դել սոցիալական խոր արմատներ ունեցող շարժումները: Մինչև
շարժման դրդիչ պատճառները չվերանային, գյուղացիութունը
չեր խաղաղվի: Վերջիվերջ կառավարութեան համար ևս հասկա-
նալի դարձավ, վոր յեթե վերից չվերացվի ճորտատիրական իրա-
վունքը, ապա գյուղացիութունը ինքն իր սեփական ուժերով
կիրագործի այդ: Ու կառավարութունը վերացրեց ճորտատի-
րական իրավունքը 1861 թ. փետրվարի 19-ի հրովարտակով:
Ճիշտ է, ճորտատիրութունը վերացավ, և գյուղացիական հուզ-
մունքները միառժամանակ դադարեցին, բայց գյուղացիական
հարցը դրանով չլուծվեց*:

Ըստ Պ. ՄԵՍԼՈՎԻ

ԳՅՈՒՂԱՑԻԱԿԱՆ ՀՈՒՁՈՒՄՆԵՐԸ 70 - 90 ԹՎԱԿԱՆՆԵՐԻՆ

Ճորտատիրական իրավունքի վերացումից հետո գյուղա-
ցիութեան վիճակը շատ քիչ բարվոքվեց: Հողաբաժանութեան
ժամանակ շատ հողեր կտրվեցին գյուղացիներից: Գաղափար

* Այս «մեծ սեփորմի» ճիշտ գնահատականը տես լենինի «Բանվոր գաղափարը»
ու «Գյուղացիութունը» հոդվածում. Ժալորսնիով և Ջյուրբինսկի, բաժ. 1, պրակ 28:

տարւոյ համար, թե ինչ չափերի հասան այդ կտրուումները, բերում ենք հետևյալ թվերը:

Մինչև 1861 թ. կտրուումների քանակը %

Վոչ-սևսոգ. շերտ (15 նահանգ) 14.550.000 1.437.000 9 9
Սևահողային ,, (21 ,,) 14.619.000 3.825.000 26,2

Այսպիսով այն վայրերում, ուր գյուղացիութեան միակզբադմունքը յերկրագործությունն էր, կտրվեց $\frac{1}{4}$ ից ավելի այն հողաբաժնից, վոր գյուղացիությունն ոգտագործում էր ճորտատիրութեան ժամանակ: Առանձին ուայոններում ավելի կտրվեց. որինակ՝ Վոլգայի շրջանում— 34,4⁰/₁₀₀, Մալոռուսիայում— 31,6⁰/₁₀₀, Նովոռուսիայում— 30 տոկոս. իսկ խոշոր կալվածներում աշխատող գյուղացիներից— 75⁰/₁₀₀:

Այսպիսի պայմաններում գյուղացիությունն ստիպված էր վարձագնով հող վերցնել կալվածատերերից կամ ծախել իր բանվորական ուժը: Քանի դեռ վարձագինը չնչին էր, գյուղացիությունը կարողանում էր մի կերպ իր գոյությունը պահպանել: Այդ էր պատճառը, վոր 60—70 թվականներին գյուղացիութեան և կալվածատերերի միջև ընդհարումներ համարյա տեղի չեն ունենում:

Սակայն բնակչությունն աճում է, հողը չէր բավարարում վարձագինը բարձրանում էր: Գյուղացիների գրությունը էլ ավելի վատթարացավ. նա ստիպված էր անասունները ծախել իր ապրուստը հողալու, վարձագինը և հարկերը վճարելու համար: Այս գրությունը առաջ է բերում 70-ական թվականներին տարածանություններ կալվածատերերի և գյուղացիների միջև, վորոնք մասնակի բնույթ են կրում: Իբրև նմուշ այս շրջանի անկարգությունների բերում ենք հետևյալ դեպքերի նկարագրությունը:

Նեֆեղի գյուղի (Վիլնայի նահանգ, Սվենցյանսկի գավառ) բնակիչներն ոգտվում էին մի փոքրիկ հողաբաժնից, վորը պատճառով վեճ կար կալվածատիրուհի Բուկսնի հետ: Գյուղացիական գործերի ատյանը վճռում է վեճը հոգուտ կալվածատիրունու. բայց յերբ գավառային հողաչափը և հաշտարար դատավորը փորձ են անում դատարանի վճիռն իրագործել, գյուղացիները մահակներով, բահերով գինված թույլ չեն տալիս

և սպառնում են իշխանութեան ներկայացուցիչներին: Գործը լուրջ կերպարանք է ընդունում, իսկույն դեպքի վայրն է հասնում գորախումբը, կապտում բոլոր գյուղացիներին և բանտ ուղարկում:

Այս շրջանի վեճերն ու ընդհարումները պատվում են գլխավորապես կալվածատերերի, հողերի սահմանագծման և քաղաքացիական օրենքների անգիտութեան շուրջը: Գյուղացիները դառն փորձով ըմբռնում են նոր իրավական հարաբերությունները, «թղթի». ձևականութեան նշանակությունը: Որենքը չիմանալով, գյուղացիները կամ ժամանակն են անցկացնում, կամ մոռանում են համախոսականը հաստատել տալ և կամ ուղղակի խաբվում են. սրանց թերին լրացնում են զինվորներն ու ծեծի ճիպտները, և այսպես հաստատվում ու կիրառվում են տերերին հաճելի օրենքները:

80—90 թվականներին գյուղացիների վիճակն էլ ավելի վատթարանում է: Մեր հիշած պատճառներին ավելանում են ևս կապիտալիստական տնտեսութեան մրցումը գյուղում: Այս իսկ պատճառով վարձագինն ավելի բարձրանում է, քայքայվում են վարձակալ գյուղացիները, վատթարանում է վիճակը նաև այն հողագործների, վորոնք առանց վարձագնով հող վերցնելու կարողանում էին իրենց գոյությունը պահպանել: Անասունների կրճատումը հսկայական չափերի յե հասնում համարյա ամբողջ Ռուսաստանում: Սակավահողությունը մեծ ծավալ է ընդունում, գյուղացիութեան համար անելանելի վիճակ է ստեղծվում:

Ընդհարումները գյուղացիների և կալվածատերերի միջև ավելի սուր բնույթ են ստանում և ընդարձակվում, տարածվում շատ գավառակներում, գլխավորապես Ռուսաստանի հարավում: Այդ շարժումներն արտահայտվում են հետևյալ ձևով. գյուղացիներն ինքնակամ վարում են, արածացնում կալվածատերերի հողերը, արոտատեղիները, կտրտում անտառները, հրդեհում կալվածները, սպանություններ կատարում, իշխանութեանը դիմադրում, ջրաղացների ամբարտակները քանդում և այլն: Իսկ կառավարությունն էլ իր սովորական միջոցներով՝ եկեղեցիայով, բանտով, տաժանակիր աշխատանքով, ծեծով, սպանություններով վերականգնում է «խաղաղությունը»:

Գյուղացու անել զբուժյունը շարունակվում է ավելի ուժգնությամբ: Գյուղացու մանր տնտեսությունների ճգնաժամն սկսվում է միաժամանակ զանազան վայրերում, և շարժումներն ել բռնկվում են հենց այն ռայոններում, վորտեղ գյուղացու վիճակն ավելի հուսահատական էր: Շարժումները համարյա նույն ձևերով, միայն ավելի ուժգին թափով սկսվում են Պալտավայի, Նարկովի նահանգներում և առհասարակ ամբողջ սևահողային շրջանում: Նման շարժումներ տեղի չեն ունենում նաև վոյսևահողային շրջանի վորոշ կետերում, Անգրկովկասում, գլխավորապես Գուրիայում: այստեղ շարժումն սկսվում է անբերրիության հետեվանքով 1901 թվին և շարունակվում մինչև 1903 թվը, ստանալով վորոշ քաղաքական-հեղափոխական բնույթ: Ընդհանրապես այս շարժումները կրում են զուտ տնտեսական բնույթ, արդյունք նույն պատճառների և ունենում են համարյա նույն ձևերն ու հետևանքները: Առանձնապես մեծ նշանակություն ունեցան Պալտավայի և Նարկովի շարժումները, վորոնք որինակ հանդիսացան մյուս շրջանների համար:

Գյուղացիական 1902 թվին գյուղացիական հուզումները բարձրան հոս շարաշար ճնշվեցին և 1903—04 թ. թ. մասնակցական շարժումներ համարյա թե տեղի չունեցան: Սակայն լարված, զսպված դրությունը շարունակվեց: Գյուղացիները, դառն փորձից խրատված, շարունակում են պայքարը նոր ձևերով: բոյկոտ են հայտարարում, հրաժարվում են վարձագնով հող վերցնել կալվածատերերից և աշխատել: Գործադուլի միջոցով բարձրացնում են աշխատավարձը և իջեցնում հողի վարձագինը և այլն: Այս ամենի հետ շարունակում են հացի, բերքի հրդեհումները, փչացուկը, անհասական սպանությունները և այլն: 1903—04 թ. թ. շարժումները թեև չունեն 1902 թ. ծավալը, բայց ավելի համառ բնույթ են կրում: Բոյկոտը, գործադուլը պահանջում են ավելի կազմակերպություն ու տոկոսություն, ինչպես մենք այդ տեսնում ենք Պալտավայի և Նարկովի շարժումներին: Կիևի նահանգի չորս գյուղում (Սելեզնովկա, Շչապուլկա, Կրիվոչեյն-

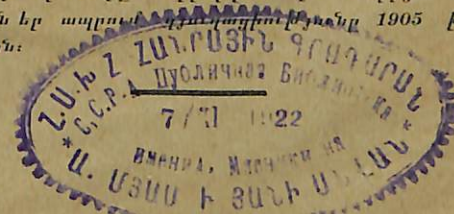
ցա և Վերխովնա) գյուղական բանվորները գործադուլ են հայտարարում, պահանջելով աշխատավարձի հավելում: Իշխանությունը նախ ձերբակալում է ամբողջ գյուղը, բայց հետո արձակում է, միայն Ջին պահելով: Գործադուլը շարունակվեց յերկու շաբաթ, և նրանց պահանջները բավարարվեցին: Գործադուլի ժամանակ գյուղացիները փոխադարձաբար ոգնում են իրար: Գործադուլի հաջողությունը մեծ վոգևորություն են առաջացրել:

Այսպես, 1903—04 թ. թ. մենք հանդիպում ենք շարժման այն բուր ձևերին, ինչ վոր ավելի մեծ չափերով կրկնվեցին 1905—06 թվերին: Ամենից շատ դարձյալ կրկնվում ենին հրդեհները բազմաթիվ վայրերում: Դրությունը շատ լարված էր. «Մեր գյուղերն ապրում են հուզումնային դրություն», գրում ենին մեր թղթակիցները: Գյուղացիները կատաղությունն արդեն պարզորեն նկատվում էր. շատ կալվածատերեր զգում ենին արդեն և գուշակում «հեղափոխության մոտալուտ գալուտ»: Գյուղացիությունն արտաքուստ հանգիստ էր, լուռ էր, բայց հարկավոր էր մի առիթ, մի կայծ, վոր նոր, չտեսնված թափով բռնկվեր նա: Այդ առիթը ավեց 1905 թվի հեղափոխությունը:

Ըստ Պ. Մասլովի

Հ Ա Ր Յ Ե Ր

- 1. Ինչ ընույթ էլին կրում գյուղացիական հուզումները XIX դարի սկզբներին:
2. Ինչից էլին առաջանում այդ հուզումները:
3. Ինչպես էր վերաբերվում կառավարությունն այդ հուզումներին:
4. Բանի միջոցներով կարողանում էլին խեղդել գյուղացիական շարժումները:
5. Ինչը հարկավոր էր կառավարությանը վերացնելու ճարտարական իրավունքը:
6. Ճորտատիրական իրավունքի վերացումը բարձրացրեց գյուղացիների վիճակը:
7. Ինչու թուրքացան գյուղացիների հուզումները 60—70 թվերին:
8. Ինչ պատճառով վատթարացավ գյուղացիության վիճակը 80—90 թ. թ.:
9. Ինչ բնույթ ունեին այդ շրջանի գյուղացիական շարժումները:
10. Ինչպիսի միջոցներով էր կառավարությունը ճնշում այդ շարժումները:
11. Ինչ վիճակի մեջ էր գյուղացիությունը XX դարի սկզբներին:
12. Վեր շրջանում, նահանգներում սուր բնույթ են ստանում գյուղացիական շարժումները:
13. Տնտեսական թե քաղաքական բնույթ էլին կրում այդ շարժումները:
14. Անդրկովկասի վեր վայրերում տեղի ունեցան գյուղացիական շարժումներ և ինչ բնույթ էլին կրում նրանք:
15. Վորոնք են գյուղացիական շարժման նոր ձևերը:
16. Ինչով էլին այդ նոր ձևերը տարբերվում հին ձևերից:
17. Ինչ դրություն էր ապրում գյուղացիությունը 1905 թ. հեղափոխության նախորդակին:

ՅԱՆԿ ՆՅՈՒԹԵՐԻ

ա. ՍՏԵՆԿԱ ՌԱԶԻՆԻ ԱՊՍՏԱՄԲՈՒԹՅՈՒՆԸ.

1. Դոնի բնակիչները. 2. Ընչագուրկների գրությունը. 3. Ռազինը ընչագուրկների առաջնորդ. 4. Ռազինը Դոնի դիկտատոր՝ 5. Ռազինի կռիվը իշխանների դեմ. 6. Ապստամբության ընթացքը. 7. Ապստամբության բնույթն ու անհաջողությունը:

3

բ. ՊՈՒԴԱԶՈՎՅԱՆ ԱՊՍՏԱՄԲՈՒԹՅՈՒՆԸ.

1. Գյուղացիական հուզմունքները XVIII դ. 2. Ապստամբության պատճառները. 3. Ո՞վ էր Պուգաչովը. 4. Ընդհարում ցարական զենեարալի և Յաիկի կազակների միջև. 5. Բաշկիրների հուզմունքը. 6. Պուգաչովի գործունեությունը. 7. Ապստամբության անհաջողությունն ու հետևանքները:

15

դ.	ԳՅՈՒՂԱՅԻԱԿԱՆ ՀՈՒԶՈՒՄՆԵՐԸ	XIX դ. ՍԿԶՆԵՐԻՆ.	17
դ.	»	» 70—90. Թ. Թ.	19
ե.	»	ՇԱՐԺՈՒՄԸ XX դ. ՍԿԶՆԵՐԻՆ.	22

« Ազգային գրադարան

NL0415069

